

SFIDAT NDAJ NDRYSHIMEVE KLIMATIKE PËR EKONOMINË QARKORE

Potencialet inovative/teknologjike
në Kosovë, rajon dhe BE

Sfidat ndaj ndryshimeve klimatike për ekonominë qarkore:

Potencialet inovative/teknologjike
në Kosovë, rajon dhe BE

2024

MIRËNJOHJE

Ky raport është shkruar nga Prof. Asoc. Dr Visar Rrustemi

Falenderime të veçanta për të gjithë të intervistuarit që ranë dakord të ndajnë informacione dhe t'u përgjigjen pyetjeve, duke kontribuar ndjeshëm në hulumtim.

DONATOR

Ky hulumtim është zhvilluar në kuadër të projektit “TokeQark” me mbështetjen e projektit rajonal “SMART Balkans - Shoqëria Civile për Vlerat e Përbashkëta në Ballkanin Perëndimor” të zbatuar nga Centar za promencije čevolni društva (CPCD), Qendra për Kërkime dhe Politikëbërje (CRPM) dhe Instituti për Demokraci dhe Ndërmjetësim (IDM) dhe i mbështetur financiarisht nga Ministria e Punëve të Jashtme Norvegjeze (NMFA). Përmajtja e këtij hulumtimi është përgjegjësi e vetme e The Balkan Forum dhe nuk pasqyron domosdoshmërisht pikëpamjet e Ministrisë së Punëve të Jashtme të Norvegjisë (NMFA).

The Balkan Forum, Nëntor 2023. Të gjitha të drejtat e rezervuara. Asnjë pjesë e këtij botimi nuk mund të riprodhohet, ruhet në një sistem rikthimi ose të transmetohet në çfarëdo forme ose me çfarëdo mënyre elektronike, mekanike, fotokopjuese, incizuese ose ndryshe, pa atribut të plotë. The Balkan Forum mirëpret dhe inkurajon përdorimin dhe shpërndarjen e materialit të përfshirë në këtë botim.

PËRMBAJTJA

Përkufizimi kryesor	5
Përmbledhja Ekzekutive	5
Rishikim i literaturës.....	6
Kosova	9
Metodologjia.....	12
Ferizaj.....	13
Mitrovica.....	14
Fushë Kosova	16
Graçanica.....	17
Sfidat dhe mundësitë e përbashkëta	18
Gjetjet kryesore nga katër komunat	18
Përfundimet, implikimet dhe rekomandimet për politika	23
Rekomandime për qeverinë	23
Rekomandime për komunat	24
Rekomandime për agjencitë donatore:	25
Rekomandime për investitorët/bizneset.....	25

PËRKUFIZIMI KRYESOR

Ky është një hulumtim i fokusuar në zgjidhjet ekzistuese dhe potencialet inovative/teknologjike në Kosovë, rajon dhe BE për sfidat që lidhen me ndryshimet klimatike, mjedisin dhe ekonominë qarkore. Hulumtimi informon për gjendjen, potencialet dhe sfidat e menaxhimit të mbeturinave për ekonominë qarkore të fokusuar në Kosovë por me fokus më të madh në katër komuna [Ferizaj, Mitrovicë, Fushë Kosovë dhe Graçanicë].

PËRMbledhja Ekzekutive

Ekonomia qarkore (CE) është shfaqur si një sistem ekonomik alternativ nga pasojat e përdorimit intensiv të burimeve, prodhimit të mbetjeve dhe ndotjes së mjedisit që shkakton ndryshimin e klimës. Edhe pse si koncept në pjesë mund të gjendet si referencë në kërkimet e shekullit të kaluar, është në shekullin e 21-të ai që ka marrë vull. Me përkufizim të thjeshtë, objektivi kryesor i CE është të mbajë materialin në përdorim në mënyrë që të minimizohen mbetjet dhe të rigjenerohet ose të ruhet mjedisi. CE synon të sigurojë jo vetëm një ekonomi më të pastër dhe më të shëndetshme, por edhe një ekonomi konkurruese që do të përfitonte bizneset, konsumatorët, qytetarët dhe mjedisin. Që nga viti 2023, një raport i Bankës Evropiane të Investimeve vlerësoi peshën e aktivitetit ekonomik qarkor global në rreth 10%.¹ BE-ja ka qenë dhe është ende mbi këtë mesatare globale ku materiali i ricikluar në vitin 2021 përbënte 11.7% që ishte një rritje prej më pak se 1 pikë përqindje që nga viti 2010.²

Ballkani Perëndimor, ku bën pjesë edhe Kosova, identifikohet me potenciale për investime në riciklimin e mbeturinave dhe mundësi të mira për një zinxhir vlerash. Sektori i menaxhimit të mbeturinave dhe ekonomia qarkulluese në Kosovë, sikurse në vendet e tjera evropiane, po fiton një vull, ndonëse ka mbetur prapa sa i përket kapaciteteve, teknologjisë dhe pajisjeve. Për të kuptuar këtë zinxhir vlerash në Kosovë, ky raport ofron një profil të sektorit përkatës, sfidave dhe mundësive që ofron, me fokus në katër komuna: Ferizaj, Fushë Kosovë, Mitrovicë dhe Graçanicë. Hulumtimi mbështetet në burime dytësore dhe të dhëna parësore të cilat janë mbledhur përmes një pyetësori të detajuar me përfaqësuesit përkatës komunal dhe palët e interesuara.

Ky studim konstaton se sektori është premtues siç është vënë re tashmë nga të tjerët, megjithëse është ende në një fazë fillestare dhe mbrapa shumicës së vendeve evropiane. Deficiti shumë i madh tregtar i Kosovës ka vazhduar për shekuj. Për sa i përket volumit të vogël të eksportit, pësia e bazës dhe skrapit metalik është rritur dhe kryeson

1 Banka Evropiane e Investimeve (2023), Përmbledhje e Ekonomisë Qarkore 2023, Luksemburg: Banka Evropiane e Investimeve, marrë nga https://www.eib.org/attachments/lucalli/20230157_circular_economy_overview_2023_en.pdf, më 22 nëntor 20

2 Agjencia Evropiane e Mjedisit (2023), Norma qarkore e përdorimit të materialit në Evropë, marrë nga <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/circular-material-use-rate-in-europe>, më 22 nëntor, 2023

strukturën e mallrave të eksportuara me 23.6% në shtator 2023. Kjo padyshim paraqet një mundësi për investime, veçanërisht aty ku ka më shumë mbetje sesa norma e riciklimi mund të absorbojë, por një nga barrierat kryesore të identifikuar është teknologjia e nevojshme (makinat dhe pajisjet përkatëse) e cila kushton para.

Sipas shifrave zyrtare në vitin 2022, Ferizaj ka mbeturinat më të vogla (0.56) dhe Mitrovica (0.93) kg mbetje/ditë/për kokë banori në Kosovë. Këto dy së bashku me dy ose katër komuna të tjera të përzgjedhura dhe palët e interesuara të përfshira në anketën tonë, kanë njohuri për sfidat që po sjellin ndryshimet klimatike dhe rëndësinë në rritje të ekonomisë qarkore.

Të anketuarit kryesisht marrin informacion nga interneti (27%) dhe organizatat mjedisore (21%) për ndryshimin e klimës dhe ndikimin e tij. Ndër disa sfida me të cilat përballen katër komunat e përfshira në këtë hulumtim, është menaxhimi i deponive rajonale të mbetjeve dhe nevoja për t'u specializuar për grumbullime selektive të mbetjeve që do të përfitonte edhe vlerën e zinxhirit të furnizimit të bizneseve në sektorin e riciklimit të mbetjeve.

RISHIKIM I LITERATURËS

Ndryshimet klimatike janë bërë një nga detyrat më sfiduese të njerëzimit në lidhje me ekonominë dhe mjedisin në kohët moderne. Gjatë gjithë historisë, ndryshimi i klimës ka qenë një proces evolucionar që nga epoka e fundit e akullit, e cila kërkonte që qytetërimet të lëviznin në paralele të ndryshme me kushte më të përshtatshme klimatike. Paralelja 20-25 historikisht u shfaq me qytetërimet më të avancuara si Sumerët, Egjipti i Lashtë, Babilonia, Mesopotamia, më pas kaloi në Greqinë e Lashtë. Në epokën e përbashkët, Mesdheu u ngrit në qytetërim të shquar me ngritjen e Perandorisë Romake. Më pas kaloi më tej në veri me revolucionin industrial në Evropën Perëndimore, Amerikën e Veriut dhe përgjatë të njëjtave linja të gjatësisë në Azinë Lindore në Kinë dhe Japoni. Në terma të gjerë, kjo është aktualisht pjesa më produktive dhe e përparuar e botës, pasi koha me klimë natyrore ka evoluar. Megjithatë, që nga revolucioni industrial, veçanërisht nga dy dekadat e fundit të shekullit të kaluar deri në ditët e sotme, ndryshimet klimatike evoluojnë në mënyrë dramatike si rezultat i emetimeve të gazeve serrë, urbanizimit masiv dhe rritjes së temperaturës mesatare. Kjo bëri që shumë zona të zhvilluara historikisht nga ekuatori në paralelen e 50-të të përballen me sfida të paprecedentë për shkak të ndryshimeve të përshpejtuara klimatike si rezultat i aktiviteteve njerëzore. Zonat e ftohta në veri të Evropës, Amerikës dhe Azisë kanë një perspektivë për t'u kthyer në vende të favorshme për jetën dhe aktivitetin njerëzor, megjithëse sfida përpara është se Toka po përjeton një disekuilibër në ndryshimet klimatike. Njerëzimi, përkatësisht shtetet, Kombet e Bashkuara, shumë entitete, madje edhe individë po bëhen gjithnjë e më të vetëdijshëm për këtë prirje në rritje të ndryshimeve klimatike dhe ngrohjes globale të pa parë më parë me një ritëm kaq të përshpejtuar. Shumë iniciativa në shkallë lokale dhe globale janë në veprim për të përballuar efektet e dëmshme të ndryshimeve klimatike.

Ndërsa ndryshimi i klimës sjell ngrohjen globale për shkak të përdorimit të gjerë të burimeve që shkaktojnë ndotjen e ajrit, ujit dhe tokës, njerëzit kanë filluar gjithnjë e më shumë

të mbështeten në ekonominë qarkore. Sipas përkufizimit dhe kuptimit, një ekonomi qarkore ose CE është një model i transformimit të prodhimit dhe konsumit duke përdorur mbetjet për riciklim për të krijuar zinxhirë të rinj vlerash për një kohë sa më të gjatë të jetë e mundur.³ Si i tillë, parimi CE kërkon që materiali të mbahet në përdorim për të minimizuar mbetjet dhe për të rigjeneruar ose ruajtur mjedisin. Modeli po bëhet shumë popullor në përgjigje të sfidave të ndryshimeve klimatike, konsumit të qëndrueshëm, për të përmirësuar burimet dhe efikasitetin e energjisë.⁴

Megjithëse koncepti i ekonomisë qarkore mund të gjurmohet në disa nga shkrimet e shekullit të kaluar, ishte vetëm në shekullin e 21-të kur filloi të evoluonte dhe të avanconte si një sistem i veçantë. Aggeri citoi letrën e Kenneth Boulding “Ekonomia e ardhjes së anijes kozmike Toka” si një kusht për të siguruar një cikël të përjetshëm jete për njerëzimin në tokë.⁵ Edhe më herët, në dekadën e fundit të shekullit të 20-të, koncepti për një sistem ekonomik qarkullues ku burimet mund të nxirren, përdoren, shndërrohen në mbeturina dhe më pas riciklohen për prodhim dhe konsum, u lansua si një mënyrë për jetëgjatësi më të gjatë të burimeve natyrore dhe mjedisit.⁶ Sistemi i ekonomisë qarkore synon maksimizimin e përdorimit të lëndëve të para, fillimisht duke i përdorur ato, më pas ripërdorimin nëpërmjet riciklimit për të minimizuar efektet negative në zonë dhe mjedis. Ndonëse nuk është e mundur të eliminohet në tërësi, sistemi në fjalë synon të eliminojë pjesën më të madhe të mbetjeve duke i përdorur sërish në procesin e prodhimit, më pas nxjerrjen e produkteve në treg dhe sërish ripërdorimin e mbetjeve të tyre nëpërmjet riciklimit të cilat mund të përfundojnë në një sektor tjetër qarkor.⁷ Përveçse është më e qëndrueshme dhe me cikël më të gjatë jetësor, ekonomia qarkore gjeneron edhe sektorë dhe vende pune të reja, duke kontribuar kështu në përdorimin më efikas të burimeve natyrore.

Për shkak të rëndësisë dhe ndikimit të saj, në vitin 2018 mbi 40 vende dhe partnerët e tyre lansuan Platformën për Përsheptimin e Ekonomisë Qarkore (PACE) me qëllim zhvillimin e modeleve për projektet e ekonomisë qarkore, krijimin e kornizës dhe promovimin e partneritetit publik-privat për të çuar më tej modelin, veçanërisht në vendet në zhvillim të cilat vlerësohet se përdorin më pak mbetjet. Që nga viti 2020, u vlerësua se rreth 8.6% e ekonomisë botërore është bërë qarkore.⁸

Planet dhe korniza për modelin e ekonomisë qarkore kanë shkuar nga vendi, në përpjekjet dhe promovimin rajonal dhe global. Komisioni Evropian ka miratuar modelin e tij të ri në vitin 2020 me një plan veprimi që do të siguronte jo vetëm një ekonomi më të pastër dhe më të shëndetshme, por edhe një ekonomi konkurruese që do të përfitonte bizneset, konsumatorët, qytetarët dhe mjedisin.⁹ Ballkani Perëndimor konsiderohet si një vend

3 Iacovidou, E., Hahladakis, J.N., Purnell, P. (2021), “Një qasje e të menduarit sistematik për të kuptuar sfidat e arritjes së ekonomisë qarkore”, *Environmental Science and Pollution Research*, 8 (19): 24785-24806.

4 Shpak, N., Kuzmin, O., Melnyk, O., Ruda, M., Sroka, W. (2020), “Implementation of a Circular Economy in Ukraine: The Context of European Integration”, *Burimet*, 9(8) , 96, f. 1-15.

5 Aggeri, F. (2020), “The Circular Economy: Historical Perspective and Contemporary Issues”, në Delchet, K. ed. *Ekonomia qarkore: nga reduktimi i mbetjeve te krijimi i vlerës*, Wiley, fq.3-12.

6 Pearce, D. W., Turner, J. K. (1990), *Ekonomia e Burimeve Natyrore dhe Mjedisit*, Baltimore: The John Hopkins University Press.

7 Alkhateeb, T., Muñoz, M. R., Rohmah, G. A., Tang, H., & Walter, A. M. (2017), *Ndikimet ekonomike të projektit Dardania Waste Bank*. Në U. Kienast-Duyar, N. Korf, & O. Larsen (Eds.), *Menaxhimi i mbeturinave të ngurta në Kosovë: Vlerësimi i një modeli të bankës së mbeturinave në Dardani, Prishtinë*. Berlin: Programi i Menaxhimit Urban - Universiteti i Teknologjisë i Berlinit, marrë nga https://www.urbanmanagement.tuberlin.de/fileadmin/f6_urbanmanagement/News/HP_Online_Kosovo_Report_6.pdf , më 13 nëntor 2023.

8 PACE (2020), *Raporti i Circularity GAP*, i disponueshëm në: <https://www.circularity-gap.world/2020#interactive> , aksesuar më 12 nëntor 2023.

9 Komisioni Evropian (2022), *Plani i veprimit për ekonominë qarkore: Për një Evropë më të pastër dhe më konkurruese*. Komisioni Evropian, marrë nga https://ec.europa.eu/jrc/communities/sites/default/files/new_circular_economy_action_plan.pdf , më 12 nëntor 2023.

i përshtatshëm për të investuar në riciklimin e mbetjeve si një mundësi për biznes. Duke qenë se rajoni përbëhet nga vende relativisht të vogla, infrastruktura e menaxhimit të mbetjeve ofron mundësi të mira për një zinxhir vlerash. Vendet e rajonit po shtojnë përpjekjet e tyre për të ulur varësinë e tyre në deponimin, për të ndërtuar një infrastrukturë më moderne për trajtimin dhe riciklimin e mbetjeve në përputhje me dhe për të përafruar kuadrin e tyre ligjor me standardet e BE-së. Ekziston gjithashtu një ndërgjegjësim dhe interes në rritje në këto vende ndaj rëndësisë së sektorit të riciklimit si pjesë e ekonomisë qarkore.¹⁰ Prodhimi i mbetjeve ka qenë në rritje në këtë pjesë të Evropës që nga viti 2003, por riciklimi nuk ka ecur shumë, veçanërisht në Shqipëri dhe Kosovë. Ndërsa mbetjet vazhdojnë të grumbullohen, ritmi i riciklimit mbetet prapa kapacitetit absorbues dhe për këtë arsye është parë si një rajon perspektiv për biznesin në ekonominë qarkore. Një arsye për nivelet e ulëta të riciklimit ka qenë e lidhur me marrjen e lëndëve të para të mjaftueshme nga mbetjet dhe teknologjinë e nevojshme që do t'u mundësonte kompanive të operonin me kapacitete më të plota dhe me biznes të vazhdueshëm.¹¹ Komisioni Evropian i cili ofroi një mbështetje në formë donacionesh ka këshilluar që të përgatitet shtimi i artikujve që do të përgatiten për riciklim, duke ulur kështu barrën financiare të prodhuesve të mbetjeve si sektori publik dhe duke rritur shkallën e riciklimit.

Sektori i riciklimit në Kosovë, si në shumë vende, gradualisht po kthehet në një biznes për ekonominë qarkore të ardhshme dhe në rritje. Si prodhues i madh i mbetjeve por me ritme më të ulëta riciklimi për arsyen që kemi përmendur tashmë, mbetjet kryesore që riciklohen përfshijnë: metalet, letra, goma, plastika, qelqi, bateritë dhe kanaçet. Kompanitë e angazhuara në këtë sektor po gjejnë mënyra për të eksportuar edhe për shkak të tregut të vogël vendor. Ndër produktet e prodhuara nga riciklimi i mbetjeve, më e njohura është letra për prodhimin e ambalazheve të ndryshme dhe letra higjienike, metale për fiksime dhe ndërtim, qelqi për pllaka mozaiku etj.¹² Ky zinxhir vlerash krijon një biznes në ekonomi qarkore, i cili siç u përmend tashmë, duhet të intensivkohet për shkak të niveleve më të ulëta të riciklimit në krahasim me mbetjet e disponueshme të prodhuara.

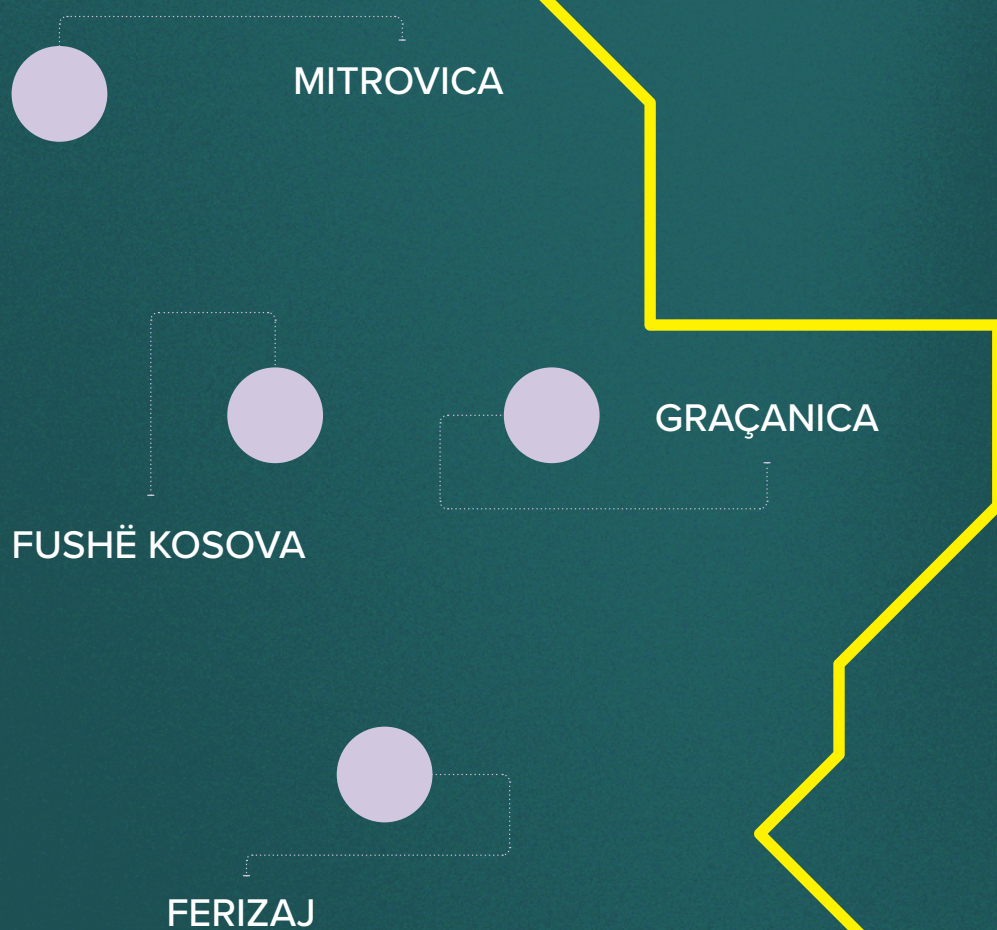
10 Andreas von Schoenberg Consulting (2021), projektet von Schoenberg, marrë nga info von Schoenberg: <https://vonschoenberg.info/en/projects>, 13 nëntor 2023.

11 The Balkan Forum. (2021), Ekonomia qarkore në rajonin e Ballkanit Perëndimor. The Balkan Forum, marrë nga https://thebalkanforum.org/file/repository/Circular_Economy_in_the_Western_Balkans_region.pdf, 12 nëntor 2023.

12 Kabashi, F. (2021), Gjendja aktuale e menaxhimit të mbeturinave në Kosovë 2021. Wtert Germany GmbH. Marrë nga <https://www.wtert.net/paper/4412/Current-state-of-WasteManagement-in-Kosovo-2021.html> më 08 nëntor 2023.

KOSOVA

Qëllimi i këtij studimi është që së pari të shikojë sektorin e menaxhimit dhe riciklimit të mbeturinave në Kosovë, më pas të fokusohet në **katër komuna** për të marrë një pasqyrë të mënyrës së tij.

Burimet e të dhënave janë kryesisht nga katër komunat, pas së cilës janë realizuar intervistat përmes pyetësorit. Sektori është i organizuar kryesisht përmes komunave dhe kompanive të regjistruara që janë përgjegjëse për grumbullimin dhe deponimin e mbeturinave. Për më tepër, pikat e grumbulluara individuale dhe të përbashkëta vendosen në zonat urbane dhe rurale, shpesh duke shkuar derë më derë. Nga viti 2015 deri në vitin 2019, Kosova raportohet të ketë rritur trajtimin e mbeturinave komunale për 40%.¹³ E shprehur në shifra, kjo u rrit nga 178 kg në 2015 në 253 kg në 2019 për frymë, ose shumë nën mesataren e BE-së në trajtimin e mbetjeve, e cila ishte 502 kg.¹⁴ Të dhënat përkatëse pas vitit 2020 ose pas COVID-19 nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) për sektorin përkatës për vitin 2022 nuk ofrojnë shifra më të plota apo të përditësuara si në raportin e saj të vitit 2021, prandaj ne përdorim dhe i referohemi shifrave më gjithëpërfshirëse dhe të konsoliduara si në tabelën 1. Për vitin 2022, sasia e mbetjeve të ricikluara ishte 22 882 ton, një rritje me 3% nga një vit më parë, me peshën e mëposhtme në total: letër dhe karton 45%, plastikë 35%, metale 15% dhe mjekësi. -spital 5%.¹⁵

Year	Crude Ruber (Incl. Synth. and Reclaimed)	Pulp and waste paper	Metalliferous Ores and Metal Scrap	Plastics in Primary Forms	Total
2010	0	238,258	62,886,293	272,882	63,397,342
2011	34	721,309	66,722,939	588,770	68,033,052
2012	10,184	820,146	63,541,266	757,615	65,129,211
2013	1,627	800,999	58,358,493	843,934	60,005,053
2014	3,604	1,560,567	61,757,340	1,166,550	64,488,061
2015	1,150	1,515,696	39,411,117	992,033	41,919,996
2016	335	2,058,991	50,636,223	1,086,726	53,782,275
2017	6,400	2,458,440	73,317,565	1,387,245	77,169,649
2018	0	2,550,694	66,748,108	1,224,329	70,523,131
2019	199	2,006,021	57,350,638	1,716,586	61,073,443
2020	1,800	1,470,046	48,944,567	1,637,233	52,053,646

Tabela 1: Vëllimi i mbeturinave dhe produkteve të ricikluara të eksportuara nga Kosova (në euro)

Burimi: Agjencia e Statistikave të Kosovës – ASK (2021), Anketa e Mbeturinave të Trajtuara 2020, ASK, marrë nga <https://ask.rks-gov.net/media/6382/anketa-e-mbeturinave-t%C3%ABtrajtuara-2020-shqip.pdf>, më 05 nëntor 2023.

Mbetjet e metaleve dominojnë në masë të madhe sasinë dhe strukturën e mbetjeve të eksportuara dhe/ose produkteve të ricikluara. Më të shumta janë edhe kompanitë që merren me këtë lloj aktiviteti dhe eksporti. Edhe pse Kosova është relativisht e pasur me metale, kryesisht me ferronikel, alumin, plumb dhe zink, burimi nuk e zbulon origjinën e tyre primare, por mund të argumentohet se pjesa më e madhe e skrapit metalik të

- 13 Agjencia Evropiane e Mjedisit. (2021). Menaxhimi i mbeturinave komunale në vendet e Ballkanit Perëndimor - Profili i shtetit: Kosovë. Agjencia Evropiane e Mjedisit - Qendra Tematike Evropiane për Mbetjet dhe Materialet në një Ekonomi të Gjelbër. Marrë nga <https://www.eea.europa.eu/themes/waste/waste-management/municipal-wastemanagement-country/kosovo-municipal-waste-factsheet-2021/>
- 14 Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës – AMMK. (2020), Raporti i Mjedisit të Kosovës 2020 i treguesve mjedisorë, marrë nga https://www.ammrks.net/repository/docs/Mjedi_i_Kosov%C3%ABs_2020_Raport_i_treguesve_mjedisor%C3%AB_-_ANGELISHT.pdf, më 2 nëntor
- 15 KAS (2023), Anketa e Mbeturinave të Trajtuara 2022, KAS, marrë nga <https://askapi.rks-gov.net/Custom/f1e6eff3-3614-4a57-90d9-43235981e7c8.pdf> më 22 nëntor 23.

eksportuar vjen kryesisht nga automjetet e vjetruara ose jashtë shërbimit të cilat janë të importuara nga jashtë. Pothuajse e njëjta gjë mund të thuhet për plastikën dhe pjesërisht për letrën.

Strategjia e Kosovës për Menaxhimin e Integruar të Mbeturinave (SKIMM) është përgatitur për sa i përket kornizës strategjike dhe për të shërbyer si udhërrëfyes për menaxhimin e mbeturinave, duke përshkruar objektivat strategjike, objektivat, objektivat specifike, natyrën e menaxhimit të mbeturinave dhe riciklimin. KIWMS 2021-2030 më i fundit u miratua në vitin 2021, me plan të detajuar veprimi për një periudhë trevjeçare. Si strategji është e mirë, duke treguar ndër të tjera planin për modernizimin e menaxhimit të mbetjeve drejt rritjes së mbështetjes në ekonominë qarkore. Plani i veprimit tre-vjeçar duket ambicioz përtej burimeve të nevojshme për zbatim të cilat kërkojnë investime kapitale që janë ende të pamjaftueshme. Në nivel lokal, nga komunat kërkohet që të harmonizojnë strategjitë e tyre me planin kombëtar dhe kornizën strategjike, dhe t'i rishikojnë projektet e tyre sipas rastit ose sipas kohës (pasi ato mund të jenë të vjetruara). Deri në vitin 2020, raportohet se 31 nga gjithsej 36 komuna të Kosovës kanë miratuar planet e tyre komunale dhe menaxhimin e mbeturinave siç kërkohet me ligj.¹⁶ Qeveria e Kosovës në Programin e saj për Reforma Ekonomike ka përshkruar strategjinë edhe për trajtimin e mbeturinave në disa komuna, duke përfshirë katër të cilat i kemi zgjedhur si raste studimore, si në vijim:

Impianti për trajtimin e ujërave të zeza në Komunën e Ferizajt: Ky projekt përfshin projektimin, ndërtimin dhe mirëmbajtjen e sistemeve grumbulluese, të cilat do të zbatohen nga Komuna e Ferizajt. Projekti është aprovuar nga Komiteti Kombëtar i Investimeve (NIC) që do të financohet përmes Marrëveshjes ndërmjet Qeverisë së Republikës së Kosovës dhe Qeverisë së Hungarisë për Themelimin e Programit Kornizë për Bashkëpunim Financiar (Ligji nr. 05/L -153);

Ndërtimi i impianteve për trajtimin e ujërave të zeza në Mitrovicë: Kompania Autoriteti Rajonal i Ujërave të Mitrovicës është institucioni zbatues i këtij projekti. Projekti është në proces vlerësimi nga BERZH (si institucioni kryesor financiar) dhe EIB, të cilat do të financojnë projektin së bashku, ndërsa do të mbështetet edhe nga një grant nga Framework Western Balkan Investor (WBIF). Marrëveshjet me këto institucione janë nënshkruar në vitin 2021, të cilat janë dërguar në Kuvend për ratifikim në vitin 2021.

Ndërtimi i Skemës së Ujësjellësit në Komunën e Graçanicës: Komuna është institucioni zbatues i këtij projekti, i cili financohet me kredi në vlerë prej 5,115 milionë euro. Marrëveshja financiare u nënshkrua në nëntor 2018 me Uni-Credit Bank Austria AG e cila vepron në emër të Qeverisë së Austrisë. Lëshimi i 95% të shumës së kredisë për këtë projekt është bërë në vitin 2019 dhe brenda shtatorit 2021.¹⁷

16 Krasniqi, B. (2022), Analiza e zinxhirit të vlerës së riciklimit në Kosovë, raport teknik, Prishtinë.

17 Qeveria e Kosovës (2022), Programi për reformën në ekonomi, marrë nga <https://kryeministri.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/05/Programi-per-Reforma-ne-Ekonomi-2022-24.pdf>

Në tremujorin e tretë të vitit 2023 janë regjistruar 12 biznese në kategorinë e ujësjellësit, kanalizimit dhe menaxhimit të mbeturinave, prej të cilave 4 në Prishtinë dhe 2 në Mitrovicë. Gjithsej 34 biznese u regjistruan në vitin 2019. Për shkak të bllokimeve dhe kufizimeve të pandemisë, vetëm 19 u regjistruan vitin e ardhshëm, më pas u rrit në 34 në 2021 dhe 33 në 2022. Shkalla e falimentimit për bizneset e regjistruara dhe që merren me këtë lloj aktiviteti ishte më i vogël se në sektorët e tjerë. Në vitin 2019, në Kosovë kishte 175 biznese aktive në zinxhirin e vlerës së riciklimit. I shtuar këtij treguesi edhe numri i bizneseve të regjistruara në vitin 2021 dhe 2022 minus disa raste të falimentimit apo largimit nga sektori, e rriti numrin e bizneseve aktive në mes 230 dhe 240.¹⁸ Nëse shikojmë statistikat e tregtisë së jashtme, shifrat zyrtare tregojnë se Kosova Eksporti kryesor është metali bazë dhe skrapit, të cilat në shtator 2023 përbënin 23.6% të totalit dhe kjo peshë është rritur nga 21.8% në të njëjtën periudhë të një viti më parë.¹⁹ Shifrat e vëllimit të eksporteve të tilla kanë qenë në rritje të vazhdueshme gjatë vitit 2023 deri në shifrat e fundit të disponueshme, nga 36.2 në janar, në 48.5 në qershor, në 54.4 milionë euro në shtator.²⁰ Një vëllim i vogël, por në rritje eksporti ka të ngjarë të shoqërohet me rritjen e numrit të subjekteve të angazhuara në sektorin e riciklimit të zinxhirit të vlerës.

METODOLOGJIA

Ky studim përdor shifra dytësore si dhe të dhëna sasiore dhe cilësore për analizë, me fokus në katër komunitat e përzgjedhura të Kosovës. Qasja sasiore bazohet në përgjigjet e dhëna në pyetjet e pyetësorit, ndërsa pjesa cilësore ka të bëjë me intervistat për gjendjen dhe perspektivat e ekonomisë qarkore në komunitat e tyre. Përgjigjet e dhëna më pas shndërrohen në terma numerikë për të gjeneruar shifra dhe gjetje. Analiza e të dhënave është e kufizuar në aspektet kyçe që janë më të rëndësishme për planet dhe projektet që kanë komunitat në fjalë, dhe sfidat e tyre përpara drejt rritjes së përqindjes së ekonomisë qarkore. Pyetësi i detajuar përmbante 21 pyetje ku në shumicën e tyre kishte në dispozicion përgjigje të shumta. Pyetësi i është bashkangjitur këtij raporti. Përveç zyrtarëve kryesorë të departamenteve përkatëse në të katër komunitat (2 për secilën, gjithsej 8), pyetësi përdoret në anketën e palëve të interesuara për të pasur vlerësimin dhe opinionet e tyre mbi ndërgjegjësimin, rëndësinë dhe përfitimet nga ekonomi qarkore. Palët e interesuara si të anketuar përfshinin 2 biznese dhe 2 qytetarë të thjeshtë për secilën komunë, pra një nëntotal prej 16, pra gjithsej 24 të anketuar.

18 KAS (2023), Repertori Statistikor i Ndërmarrjeve, Prishtinë: KAS, marrë nga <https://askapi.rks-gov.net/Custom/0c59bf32-5316-4834-a5f1-346ae8a91b48.pdf>.

19 ASK (2023), Kosova Tregtia Ndërkombëtare e Mallrave, Prishtinë: ASK, marrë nga <https://askapi.rks-gov.net/Custom/2b-7c88b0-6828-444e-914c-ba4b61d64bb9.pdf>.

20 Banka Qendrore e Republikës së Kosovës- BQKK (2023), Buletini Mujor Statistikat Nr. 265, Prishtinë: BQKK

FERIZAJ

Menaxhimi dhe riciklimi i mbeturinave nga komuna e Ferizajt menaxhohet me dy dokumente: I) Draft Plani Zhvillimor për Komunën e Ferizajt 2017-2025; dhe II) Plani Komunal për Menaxhimin e Mbeturinave në Ferizaj 2023-2027. Pavarësisht se i pari përmban detaje për menaxhimin e mbetjeve, ai është pothuajse i vjetëruar, prandaj i dyti ose plani ekskluzivisht për menaxhimin dhe riciklimin e mbetjeve përgatitet në vitin 2023.²¹

Bazuar në matjet e përbërjes së mbetjeve që është bazuar në % të kategorisë së mbetjeve në pjesëmarrjen e përgjithshme të mbetjeve totale, në nivel komunal 18% janë mbetje letre dhe kartoni, 6.5% mbetje qelqi, 33% mbetje organike, 3.8% mbetje tekstili dhe veshjesh, 20.3% mbetje plastike, 1.7% mbetje metalike etj. Sipas të dhënave nga Raporti i Menaxhimit të Mbetjeve Komunale 2021, mbulimi i shërbimit të grumbullimit të mbetjeve shtëpiake ishte 76.2%, që shënon një progres me 5% nga viti i kaluar. Shërbimi i grumbullimit të mbetjeve u ofrohet edhe 1918 bizneseve dhe 69 institucioneve. Ofrimi i shërbimit të grumbullimit të mbetjeve ndahet në dy zona: qendra urbane dhe zona rurale. Në qytet mënyra mbizotëruese e shërbimit është me kontejnerë të përbashkët ndërsa në zonën rurale forma e shërbimit është derë më derë. Në zonat urbane shërbimi i grumbullimit të mbetjeve ofrohet 1-2 herë në ditë, ndërsa në zonat rurale një herë në javë.

Edhe pse gomat, produktet elektrike dhe elektronike, bateritë etj., nuk janë në kompetencë komunale, referuar kuadrit ligjor dhe praktikave të jashtme, komuna do të organizojë skemën e grumbullimit të organizuar të këtyre mbetjeve në kuadër të skemës së përgjegjësisë së zgjeruar të prodhuesit. Format e ndarjes varen nga faktorë të ndryshëm dhe mund të marrin format e mëposhtme:

- ➔ Ndarja në dy fraksione “të thata dhe të lagura” me grumbullim derë më derë;
- ➔ Ndarja në tre fraksione “riciklim jo i biodegradueshëm”, “i biodegradueshëm dhe i mbetur” me grumbullim derë më derë;
- ➔ Ndarja në dy fraksione “e thatë dhe e lagësht” me grumbullim me kontejnerë të zakonshëm;
- ➔ Ndarja në tre fraksione “riciklim jo i biodegradueshëm”, “i biodegradueshëm dhe i mbetur” me grumbullim me kontejnerë të zakonshëm;
- ➔ Ndarja në më shumë se tre fraksione “letër - xhami - plastikë - metal”, “e biodegradueshme dhe e mbetur” për grumbullim me kontejnerë të zakonshëm.²²

21 Komuna Ferizaj (2023), Plani i komunës për menaxhimin e mbeturinave 2023-2027, marrë nga <https://kk.rks-gov.net/ferizaj/wp-content/uploads/sites/31/2023/05/PKMM-Komuna-e-Ferizajit-mbeturine-ne-gjuhen.pdf>

22 Komuna Ferizaj (2023), po aty.

MITROVICA

Për shkak të zhvillimit të saj historik të përqendruar në industrinë e rëndë që prodhon shumë mbeturina, ndot tokën, ujin dhe ndot ajrin, komuna e Mitrovicës i ka kushtuar një vëmendje të veçantë ekonomisë qarkore në planin e saj strategjik komunal për menaxhimin e mbeturinave 2022 - 2027. Në nivel vendi, gjendja e përgjithshme mjedisore në Kosovë nuk është e mirë si pasojë e ndërtimeve shpesh pa plan urbanistik, ndotjes nga trafiku, menaxhimit të papërshtatshëm të mbeturinave dhe kanalizimit apo si rezultat i aktiviteteve ekonomike dhe industriale që krijojnë ndotje në mjedis. Problemet e rënda mjedisore lidhen me përdorimin joracional të burimeve natyrore të cilat më pas shkaktojnë ndotjen e ajrit, ujit dhe tokës, prishin peizazhin dhe kërcënojnë biodiversitetin dhe burimet natyrore.

Siç është përmbledhur në planin komunal për menaxhimin e mbeturinave 2022-2027, në Komunën e Mitrovicës, studime të shumta, përkatësisht nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh), kanë treguar se ka një kontaminim të konsiderueshëm të mjedisit me plumb dhe metale të rënda në sajë të depozitimit të mineraleve të papërdorshme nga e kaluara dhe shtresimi i pluhurit në sipërfaqen e tokës. Kjo ndotje vjen në formën e pluhurit duke ndotur tokën, ajrin dhe ujin. Ekziston një rrezik i madh për shëndetin e popullatës, veçanërisht për fëmijët nën moshën gjashtë vjeç dhe gratë shtatzëna. Në 25% të fëmijëve të moshës 2 - 3 vjeç ka rezultuar në një përqendrim të lartë të plumbit në gjak se vlerat e lejuara prej 10 ug/dl. Hulumtimi i OBSh-së, hulumtimi gjeokimik i Universitetit të Sienës, hulumtimi i Ministrisë së Mbrojtjes së Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Drejtorisë së Mjedisit në Komunën e Mitrovicës kanë treguar se hapësira të tëra në rajonin e Mitrovicës, duke përfshirë edhe luginat e lumenjve Ibër dhe Sitnica, të cilat nga Leposaviqi në Vushtrri, paraqesin një mjedis të ndotur nga plumbi dhe metalet e rënda. Kjo ndotje infektion bimët dhe më pas njerëzit dhe kafshët. Ndotja e tokës arrin një thellësi deri në 35 cm në tre lokacione të analizuar në jug dhe katër në veri, përqendrimi i metaleve të rënda është disa herë më i lartë se vlerat e lejuara për ndotjen e tokës. Burimet kryesore të ndotjes vijnë nga: mbetjet industriale të së kaluarës në formë vendgrumbullimi pa kriter trajtimi, shtresimi i pluhurit të plumbit dhe zinkut në tokë, ajër, ujë, produkte ushqimore dhe bujqësore.²³

Aktualisht, shërbimi i grumbullimit dhe transportit të mbeturinave në komunën e Mitrovicës ofrohet pothuajse në tërë territorin e komunës, ndër të cilat 92.75% e zonave mbullohen me shërbimin e grumbullimit të mbeturinave dhe 7.25% nuk shërbehen nga grumbullimi i rregullt i mbeturinave. shërbimi. KRM "Uniteti" u ofron shërbim 66.777 banorëve në bazë të të dhënave të ofruara nga komuna. Kjo kompani kryen faturimin dhe arkëtimin e të hyrave nga tarifatat e pastrimit nga bizneset dhe institucionet publike ndërsa arkëtimin për ekonominë familjare e kryen Komuna e Mitrovicës. Komuna e Mitrovicës ka kontratë të rregullt sipas legjislacionit përkatës që mundëson dhe realizon pagesën e rregullt për shërbim në KRM "Uniteti" sipas vlerës vjetore prej 707,548.00 Euro në vit. Nga të dhënat e ofruara nga shoqëria publike dhe bashkia, në vitin 2020, shërbimi u ofrohet 9484 familjeve në zonën urbane dhe 5009 familjeve në zonën rurale ose gjithsej 14493

23 Përmbledhur dhe cituar në Komunën e Mitrovicës (2022), Përmbledhur dhe cituar në Komunën e Mitrovicës (2022), Plani komunal për menaxhimin e mbeturinave 2022-2027, Mitrovica.

familje. Gjithashtu, shërbimi i grumbullimit të mbeturinave kryhet në të gjitha bizneset dhe institucionet aktive në njësinë territoriale ku tarifa e faturimit aplikohet nga KRM “Uniteti”. Rregullorja komunale për menaxhimin e mbeturinave parasheh ndryshimin e mënyrës së mbeturinave nga:

- ➔ Ofrimi i shërbimit pothuajse ose 100% të popullsisë;
- ➔ Përmirësimi i frekuencës së grumbullimit të mbetjeve urbane është çdo ditë për zonën urbane të qendrës së qytetit dhe 1 herë në javë për zonat rurale ku përfshihen të gjitha njësitë e tjera;
- ➔ Me riorganizimin territorial të shërbimit, referuar efektivitetit dhe efijencës, objektivi strategjik është përfundimi i grumbullimit të infrastrukturës për 2% të familjeve të mbetura në kushtet e politikave të mëparshme të komunës për pajisjen dhe unifikimin e mjeteve të kryerjes së shërbimit;
- ➔ Me shtrirjen e shërbimit në të gjithë territorin dhe vjetërimin aktual të mjeteve motorike, komuna do të trajtojë çështjen e përmirësimit të kapaciteteve operative për grumbullimin dhe transportin e mbetjeve;
- ➔ Komuna deri më tani ka përmbushur objektivin e saj strategjik për shtrirjen e shërbimit në njësinë territoriale të territorit komunal.²⁴

24 Komuna e Mitrovicës (2022), Plani komunal për menaxhimin e mbeturinave 2022-2027, Mitrovica.

FUSHË KOSOVA

Në afërsi të kryeqytetit Prishtinës dhe termocentraleve në Obiliq, Fushë-Kosova shquhet për ekspozimin e saj ndaj ndotjes së mjedisit, veçanërisht të ajrit dhe tokës. Deri në fund të vitit 2019, Drejtoria për Shërbime Publike dhe Mjedis dhe kompania komunale “Pas-trimi” e cila operon për rrethin e Prishtinës, në bashkëpunim me organizatën qeveritare gjermane GIZ dhe organizatën joqeveritare në Kosovë, Green Art Center-Prishtina (GAC) në kuadër të projektit për Shërbime të Qëndrueshme Komunale, filloi reforma për klasifikimin dhe riciklimin e mbetjeve. Zyrtarë të drejtorisë përgjegjëse nga komuna deklaruan se janë duke punuar në drejtim të zhvillimit të reformave që synojnë ndarjen dhe trajtimin e mbetjeve për të përmbushur objektivat sipas planit komunal për menaxhimin e mbetjeve, duke synuar krijimin e parakushteve për një mjedis më të pastër në këtë komunë. Sipas tyre, ky projekt pritet të shtrihet në të gjithë territorin e bashkisë gjatë vitit 2020, në një fazë të dytë dhe janë bërë të gjitha përgatitjet institucionale. Objektivi i projektit ishte ndarja e mbetjeve të riciklueshme në burim për të reduktuar ndjeshëm sasinë e mbetjeve që shkojnë në deponi apo goroposje. Këto reforma në sektorin e menaxhimit të mbetjeve janë të nevojshme pasi synojnë të reduktojnë sasinë e mbetjeve që shkojnë në deponi dhe në të njëjtën kohë të ndikojnë drejtpërdrejt në zhvillimin e ekonomisë qarkore në komunë.²⁵

Që nga viti 2023, pavarësisht rezultatit fillestar si pilot projekt, qytetarët e Fushë-Kosovës ngritën shqetësimin e grumbullimit të tepërt të mbeturinave nëpër kontejnerët nëpër rrugë. U shfaqën mosmarrëveshje se kush duhej të ishte përgjegjës për largimin e tyre; Kompania publike e komunës nuk është përgjegjëse për largimin e të gjitha mbetjeve por ato inerte.²⁶

Komuna ende nuk ka miratuar një plan ekskluziv për menaxhimin dhe riciklimin e mbeturinave si shumë komuna homologe të tjera në Kosovë. Disa elemente për një plan të tillë mund të mbështeten në atë që është përgatitur si “Draft Harta Zonale për Komunën e Fushë Kosovës 2018-2026”, e cila është miratuar nga komuna në shtator 2018.²⁷ Megjithatë, ky është kryesisht një plan zhvillimor i cili në masë të madhe është neglizhuar në menaxhimin dhe riciklimin e mbetjeve dhe fokusohet më shumë në përmirësimin e infrastrukturës teknike si furnizimi me ujë, ujërat e zeza dhe sistemi i kullimit. Meqenëse është përgatitur të zbatohet deri në vitin 2026, duhet të miratojë ndryshime të rëndësishme për të përfshirë një kapitull të veçantë për menaxhimin e mbetjeve dhe ekonominë qarkore.

25 Ekonomia Online (26.12.2019), Komuna e Fushë Kosovës nis punën e projektit për Riciklimin e mbeturinave, marrë nga <https://www.ekonomia.info/sq/bujqesi/komuna-e-fushe-kosoves-nis-zbatimin-e-projektit-per-riciklim-te-mbeturinave>

26 Kodrolli, L. (22.07.2023), Qytetarët e Fushë-Kosovës të shqetësuar për gjendjen e kontejnerëve të stërmbushur, marrë nga <https://teve1.info/qytetaret-e-fushe-kosoves-te-shqetesuar-per-gjendjen-e-kontejnereve-te-stermbushur/>.

27 Komuna e Fushë Kosovës (2018), Draft Harta Zonale e Fushë Kosovës 2018, Fushë Kosovë: Asambleja Komunale, marrë nga <https://kk.rks-gov.net/fushekosove/wp-content/uploads/sites/16/2019/01/Draft-HZK-FUSHE-KOSOVE-Finale-2018-2026.pdf>

GRAÇANICA

Në Graçanicë, kompania rajonale e Prishtinës për grumbullimin e mbeturinave “Pastrimi” është përgjegjëse për grumbullimin e mbeturinave. Mbetjet mblidhen nga dy kontejnerë një herë në javë dhe transportohen në deponi me një kamion. Një nga kamionët e përdorur për transportin e mbetjeve është pranuar si donacion. Dy kamionët e tjerë të përdorur janë pronë e kompanisë “Pastrimi” dhe janë në gjendje pak më të mirë. Sipas të dhënave komunale, në vitin 2016 në Graçanicë janë grumbulluar rreth 203 tonë mbeturina në muaj. Mbeturinat grumbullohen në të gjithë territorin e Graçanicës dhe 100 për qind e popullsisë mbulohet nga shërbimi. Çmimi për shërbim është afër 5.00 Euro për familje. Totali i pagesës së akumuluar në komunë ishte rreth 2700 euro, që tregon se një përqindje shumë e vogël e konsumatorëve paguajnë për shërbimin.²⁸ Sipas të dhënave të disponueshme të vitit 2019 të publikuara në vitin 2021, shifra e raportuar e mbetjeve të përziera të akumuluar ishte 3,272 ton ose 311 kg/banor, ndërsa të hyrat nga grumbullimi i mbeturinave ishin rritur në rreth 90,000 euro (shih Tabelën 2).

Komuna ka caktuar punëtorët të cilët janë përgjegjës për menaxhimin e mbeturinave dhe monitorimin e punës së njësisë për grumbullimin e mbeturinave në Graçanicë. Komuna kishte një plan për menaxhimin e mbeturinave për vitin 2011 dhe 2012. Që nga mesi i vitit 2015, zyrtarët kanë filluar të punojnë në hartimin e një plani për menaxhimin e mbeturinave me ndihmën e organizatave donatore. Graçanica nuk ka përfaqësues në bordin e kompanisë “Pastrimi” dhe për rrjedhojë, të intervistuarit zyrtarë komunalë nuk ishin në dijeni të procedurave të nevojshme për emërimin e anëtarëve të bordit. Mbeturinat depozitohen në deponinë publike rajonale në Mirash të Obiliqit. Zyrtarët komunalë nuk janë në dijeni nëse ndonjë gjë tjetër ndodh me mbetjet pasi ato depozitohen pasi deponia është jashtë territorit të tyre. Graçanica ka pasur 21 deponi ilegale në vitin 2016 dhe ky numër është rritur në 39 në vitin 2019 (shih Tabelën 2). Autoritetet zyrtare komunale kanë deklaruar se po tentojnë të kthejnë një nga deponitë ilegale në stacionin e transferimit. Bashkia nuk zotëron fondet dhe burimet njerëzore të nevojshme për riciklimin e mbetjeve.

Sa i përket bashkëpunimit, komuna e Graçanicës është shumë e interesuar që të ndërtojë një stacion transferues që mund të përdoret edhe nga komunat tjera. Zyrtarët kanë thënë se kanë biseduar me Ministrinë e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor në lidhje me ndërtimin e stacionit të transferimit dhe nëse ministria do ta miratonte më lehtë një stacion për dy komuna sesa për një, atëherë ndërtimi i përbashkët do të ishte një mundësi e mirë për të bashkëpunuar.

28 Instituti Riinvest (2016), Menaxhimi i mbeturinave në 16 komuna: mundësitë për bashkëpunim ndërkomunal,

SFIDAT DHE MUNDËSITË E PËRBASHKËTA

Kjo pjesë jep një pasqyrë rreth vlerësimit cilësor nga të anketuarit (zyrtarët komunalë dhe palët e interesuara) në lidhje me sfidat e ndryshimeve klimatike dhe ekonomisë qarkore në komunat e tyre. Sfida e parë me të cilën përballen komunat është niveli i ulët i ndërgjegjësimit të qytetarëve në lidhje me depozitimin e mbetjeve, reduktimin e mbetjeve, ripërdorimin dhe riciklimin e mbetjeve. Pothuajse çdo i intervistuar u ankua se shumica e qytetarëve nuk janë të kujdesshëm kur hedhin mbeturinat, veçanërisht ata që jetojnë në zona urbane. Për më tepër, qytetarët që prodhojnë sasi të mëdha mbetjesh nuk janë të vetëdijshëm se mund ta zvogëlojnë sasinë duke i ripërdorur dhe ricikluar. Sfida e dytë me të cilën përballen komunat janë deponitë e vjetra të cilat janë në gjendje të përkeqësuar. Shumica e këtyre deponive nuk kanë sistem kullimi dhe për këtë arsye ndotin ujërat nëntokësore. Sfida e tretë, lidhur me deponitë është menaxhimi i tyre. Shumica e deponive menaxhohen nga kompani publike përgjegjëse për menaxhimin e deponive rajonale. Kjo shihet si sfidë për komunat dhe do të ishte më mirë që komuna apo kompanitë përgjegjëse për menaxhimin e mbetjeve të krijojnë deponi të posaçme të licencuara. Sasia e mbeturinave të depozituara në deponitë e licencuara sipas rretheve të Kosovës në vitin 2022 ishte si vijon: Ferizaj 5.8%, Mitrovicë 10.6%, Prishtinë (përfshirë Fushë Kosovën dhe Graçanicën) 33.9%, Prizren 25.9%, Pejë 11.6%, Gjiilan 8.7% dhe Podujeva 3.5%.²⁹ Zakonisht prodhohen më shumë mbetje se sa grumbullohen dhe kjo ndodh për shkak të kapaciteteve të kufizuara. Mbetjet depozitohen në tokë pa u klasifikuar dhe mungojnë mjetet për riciklimin e mbetjeve. Pajisjet e vjetruara të përdorura për transportin e mbetjeve dhe mungesa e burimeve për klasifikimin e mbetjeve është një tjetër shqetësim. Komunat përballen me mungesën e stacioneve të transferimit ku mbetjet mund të klasifikohen në mënyrë që të ripërdoren dhe riciklohen. Bizneset si palë të interesuara kishin një qëndrim të ngjashëm duke sugjeruar se aktiviteti i tyre do të lehtësohej nëse do të kishin furnizim selektiv të vazhdueshëm ose të pandërprerë në sasi të mjaftueshme, p.sh. vetëm shishe plastike, disa metale dhe mbetje të tjera selektive, në vend që të humbin kohë duke kaluar nëpër negociata më të gjata për kërkesën e tyre ndaj furnitorëve.

Gjetjet kryesore nga katër komunat

Kjo pjesë e studimit fillimisht përdor shifrat dytësore për katër komuna të përzgjedhura, pastaj vazhdon me raportimin e gjetjeve nga anketa. Duke qenë se riciklimi mbetet ende një sfidë e vështirë, në disa komuna ka iniciativa për të ofruar akses në ndarjen nga burimi i mbetjeve të riciklueshme, kryesisht të plastikës, letrës, kartonit dhe aluminit, por edhe mbetjeve organike. Është e nevojshme një analizë e thellë për të gjetur potencialin për riciklim siç janë kapacitetet teknike të komunave, përkatësisht operatorëve që kryejnë shërbimin e grumbullimit dhe mbetjeve. Tabela më poshtë jep treguesit kryesorë të mbetjeve në katër komuna të përzgjedhura.

29 KAS (2023), Anketa e Mbeturinave të Trajtuara 2022, KAS, marrë nga <https://askapi.rks-gov.net/Custom/f1e6eff3-3614-4a57-90d9-43235981e7c8.pdf> më 22 nëntor 23,

	Ferizaj	Mitrovica	Fushë-Kosovë	Graçanica
Popullsia (sipas regjistrimit të 2011)	108,610	71,909	34,827	10,675
Mbetje të përziera të grumbulluara (ton/vit)	22,751.00	21,943	15,528.71	3,272.25
Mbetjet e krijuara për frymë (kg/vit)	315.66	309.04	271.03	311.16
Mbetjet e krijuara për frymë (kg/ditë)	0.86	0.85	0.74	0.85
Të ardhurat nga grumbullimi i mbetjeve	€ 906,950.92	€ 1,092,750.68	€ 620,843.58	€ 89,232.99
Deponitë ilegale	32	27	15	39

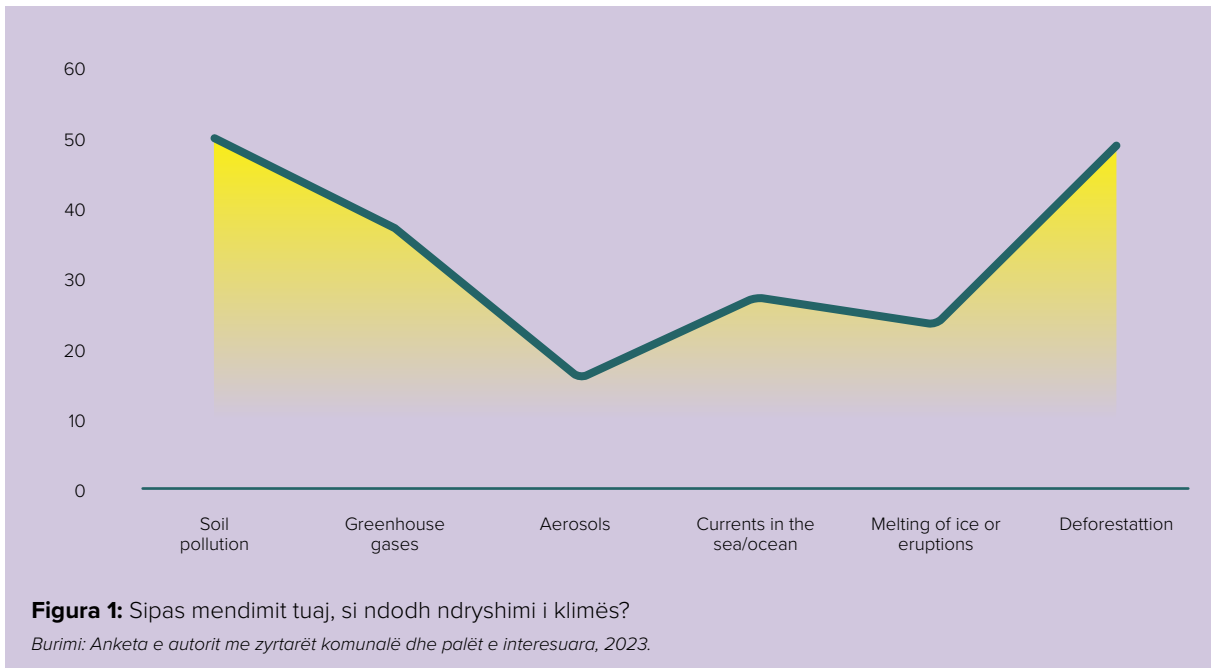
Tabela 2: Përmbledhja e mbetjeve sipas kategorive që nga viti 2019

Burimi: Qeveria e Kosovës (2021), Raport i menaxhimit të mbeturinave komunale në Kosovë: Viti Raportues 2019, Prishtinë: Agjencia për Mbrojtjen e Mjedisit të Kosovës, të dhënat nga Aneksi 1, Aneksi 3, Aneksi 4.

Progresi në fushën e menaxhimit të mbetjeve nuk është i balancuar në të gjitha rajonet dhe komunat, sepse disa kanë kapacitete më të mëdha teknike dhe burime të tjera. Vëllimi i mbeturinave është më i madh në Ferizaj që padyshim shkaktohet nga numri më i madh i popullsisë, por gjithsesi ishte më i madhi edhe sa i përket mbeturinave të krijuara për kokë banori brenda një viti dhe ditës. Prodhuesi i radhës më i madh i mbeturinave për kokë banori është Graçanica me numrin më të vogël të popullsisë ose më shumë se dhjetë herë më të vogël se Ferizaj. Fushë-Kosova në atë kohë (në vitin 2019) kishte raportuar për vëllimin më të ulët të mbeturinave, që është në kundërshtim me ankesat e qytetarëve në vitin 2023 si të mbipopulluara nga mbeturinat jashtë kontejnerëve. Mitrovica ka gjeneruar më shumë të hyra nga grumbullimi i mbeturinave sesa Ferizaj me sasi më të madhe të mbeturinave. Nga të katër komunat, Graçanica duket të jetë në gjendje më të keqe edhe nga numri më i madh i deponive ilegale.

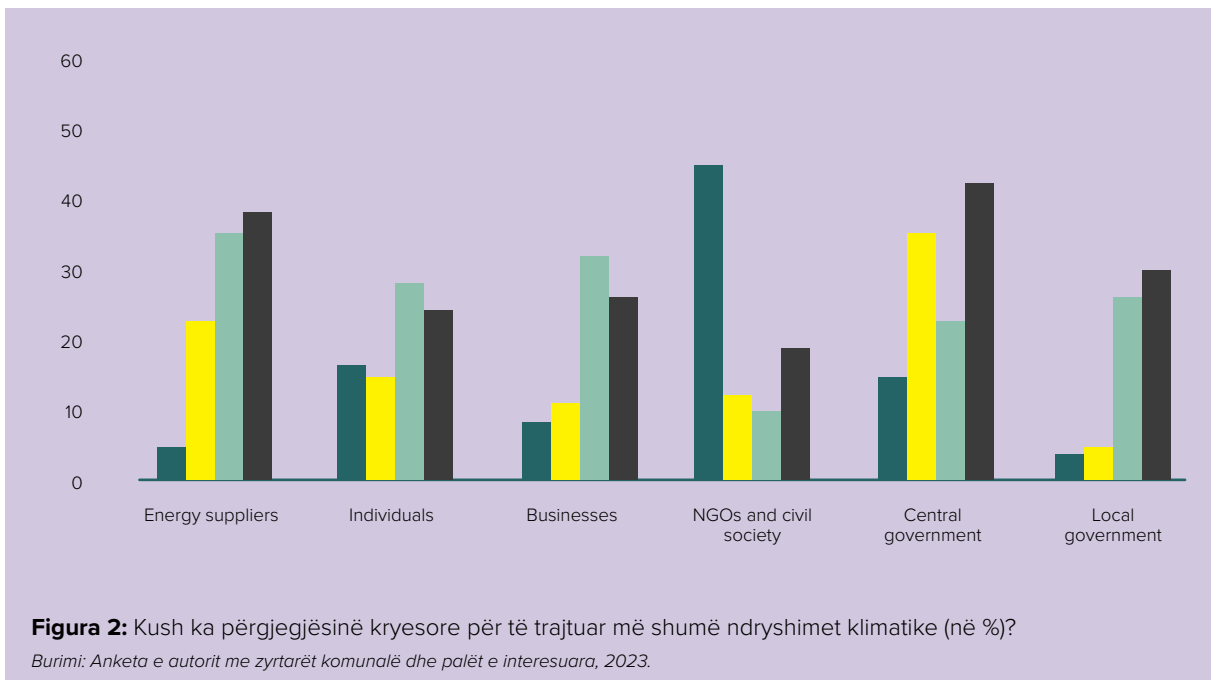
Përditësimet për shifrat e vitit 2019 në Tabelën 2, të publikuara në vitin 2021, nuk ndjekin një konsistencë në raportimin sipas kategorive të mbetjeve, për shkak të burimeve të ndryshme. Raporti më i fundit i disponueshëm nga ASK-ja për menaxhimin dhe riciklimin e mbeturinave është publikuar në vitin 2023 për shifrat e vitit 2022. Që nga viti 2022, shifrat kryesore të raportuara ishin si vijon: Ferizaj 37 ton/vit, 0.56 kg mbeturina/ditë; Mitrovicë 75 ton/vit, 0.93 kg mbeturina/ditë; dhe Prishtinën (përfshirë Fushë Kosovën dhe Graçanicën) 146 ton/vit, 0.81 kg mbeturina/ditë.³⁰ Të dhëna të tjera të rëndësishme si të hyrat nga grumbullimi i mbeturinave nuk janë të disponueshme. Sido që të jetë, është e rëndësishme të theksohet se si dy komunat e përzgjedhura në këtë hulumtim ka ndryshuar gjendja (sipas shifrave të vitit 2022) sa i përket mbetjeve për kokë banori të krijuara dhe akumuluar – Ferizaj ka më të ulëtën dhe Mitrovica është ngjitur në majë në nivel të Kosovës. Si reflekton më tej kjo situatë në vlerësimin nga sondazhi ynë? Së pari, opinioni i të anketuarve për ndryshimin e klimës dhe si ndodh ai është dhënë në figurën më poshtë.

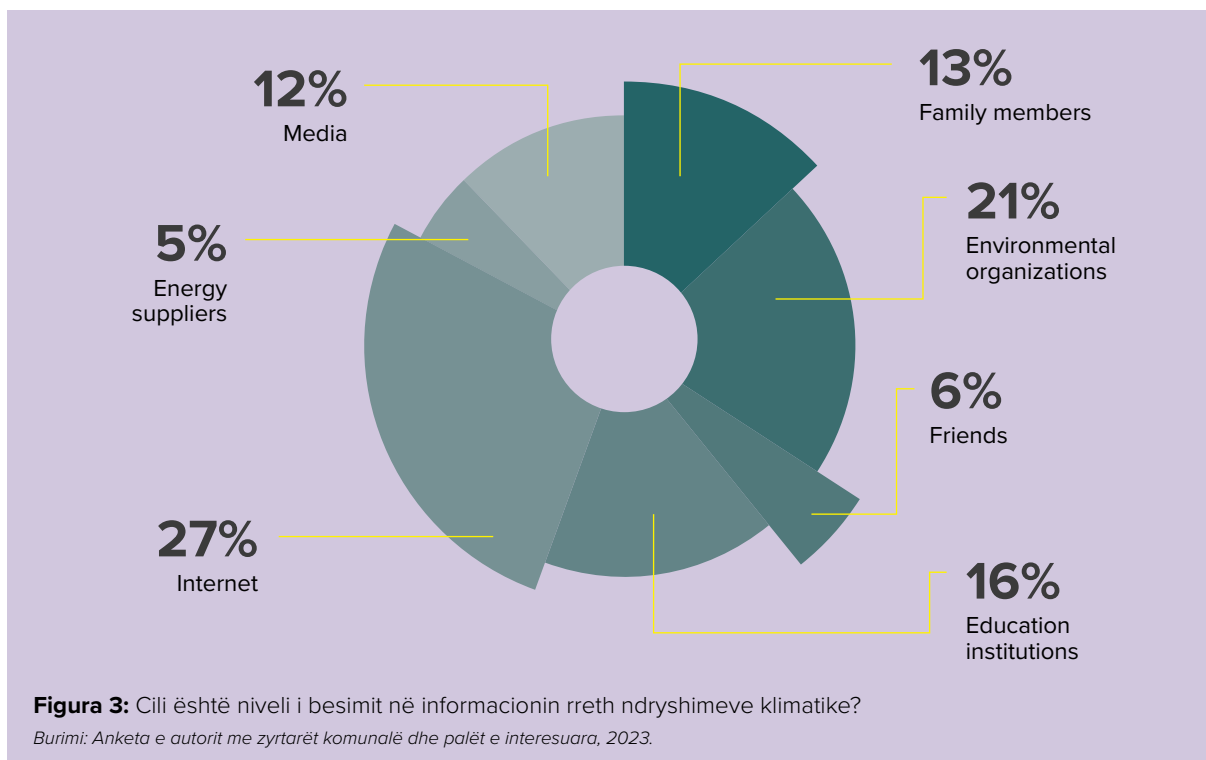
30 KAS (2023), ibid, p.14.

Sipas mendimit të të anketuarve, gazrat serrë kanë pasur një ndikim shumë të gjerë dhe mjaft të gjerë në ndryshimet klimatike. Rrymat në det/oqean konsiderohen se kanë ndikim pak të gjerë, ndërsa shpyllëzimi jo i gjerë ose me më pak shqetësim.

Kjo shifër pak a shumë tregon se kush mendojnë të anketuarit duhet të jetë përgjegjës për të trajtuar më shumë ndryshimet klimatike, ku renditen më së shumti pushteti qendror, furnizuesit e energjisë dhe pushteti vendor. OJQ-të dhe shoqëria civile nuk konsiderohen me shumë rol, e aq më pak individët. Për një perceptim të tillë, është e rëndësishme përgjigja nga një pyetje tjetër.

Informacioni në pjesën më të madhe për ndryshimet klimatike është marrë nga të anketuarit nga interneti (27%) dhe organizatat mjedisore (21%), të cilat këto dy mund të mbivendosen sepse interneti është gjithashtu burimi kryesor i informacionit nga kategoritë e tjera. Miqtë flasin me njëri-tjetrin, por nuk mbështeten shumë në opinionet e tyre pa pasur informacion nga një prej burimeve të tjera të paraqitura në figurë. Furnizuesit e energjisë konsiderohen nga të anketuarit si më pak ose me përqindjen më të vogël të burimit të besuar për ndryshimet klimatike.

Rritja e përfshirjes në ekonominë qarkore është padyshim një trend, por motivet për t'u përkushtuar ndaj saj ndryshojnë në këndvështrimin e të anketuarve. Motivi parësor raportohet si “gjenerimi i burimeve të reja të të ardhurave” i cili përshtatet në misionin e tranzicionit drejt rritjes së përfshirjes në ekonominë qarkore. Zvogëlimi i ndikimit negativ të mjedisit dhe kontributi në objektivat mjedisore të qeverisë në lidhje me emetimet e gazeve serrë, tranzicionin e energjisë ose menaxhimin e mbetjeve, është më tej në përputhje me perceptimin e të anketuarve ndaj ekonomisë. Megjithatë, këto gjetje nuk duhet të përgjithësohen në nivelin e Kosovës.

	Ferizaj	Mitrovica	Fushë-Kosovë	Graçanica
Kuptoni ligjet dhe rregulloret	5	8	7	10
Identifikoni mundësitë	16	6	9	19
Përktheni mundësitë e CE në projekte konkrete	25	29	30	33
Qasje tek ekspertët për të ndihmuar në realizimin e projekteve të CE	9	7	15	8
Qasje në financim për të na ndihmuar të realizojmë projektet e CE	34	37	32	25
Qasje në mjete për të na ndihmuar të realizojmë projekte CE	11	13	7	5
Total	100	100	100	100

Tabela 3: Çfarë mbështetjeje të jashtme do të dëshironit të merrnit për kalimin në një model biznesi CE (%)?

*Shënim: U lejua përgjigje të shumta, kështu që kumulativisht për njërin prej zgjedhjeve mund të merret deri në 24 përgjigje ose numrin total të të anketuarve, por jo më shumë se tre përgjigje.

Burimi: Anketa e autorit me zyrtarët komunalë dhe palët e interesuara, 2023.

Vlerësimi i përgjithshëm i bazuar në përgjigjet e të anketuarve është se lloji i mbështetjeje së jashtme që ata do të donin të kishin, fokusohet kryesisht në dy: i) përkthimin e mundësive të CE në projekte konkrete për organizatën/komunën/biznesin tonë; dhe ii) për të identifikuar dhe për të marrë akses në financim për t'i ndihmuar ata të kryejnë projektet e CE. Këto përgjigje mund të jenë prekur, ose kanë qenë si përgjigje ndaj, nga shteti i CE në Kosovë dhe komunat e tyre. Edhe pse anketa ka gjeneruar shumë të dhëna për shumë pyetje të përfshira në pyetësor, raportimi i mëtejshëm rreth tyre do të ishte përtej madhësisë dhe qëllimit të këtij hulumtimi. Sipas pyetjes numër 14 në pyetësorin për “Statusin e ekonomisë qarkore në komunën tuaj”, të anketuarit pretendojnë se nuk është marrë parasysh nga planet e deritanishme, por mbetet detyrë për plane të rishikuara dhe përpjekje konkrete tash e tutje.

PËRFUNDIMET, IMPLIKIMET DHE REKOMANDIMET PËR POLITIKA

Ndërsa aktivitetet ekonomike në mbarë botën e degradojnë vazhdimisht mjedisin, njerëzimi është bërë gjithnjë e më i vetëdijshëm për efektet pasuese. Rrjedhimisht, Ekonomia Qarkore (CE) është shfaqur më shumë si një domosdoshmëri për të ruajtur jetën dhe natyrën njerëzore sesa thjesht një eksplorim për reformat tradicionale ekonomike. Ai qëndron si një model i domosdoshëm transformimi për ekonominë globale, pa varësisht nga faza e zhvillimit të saj. Ndryshimet klimatike, një fenomen natyror me zhvillim të gjatë, ka dëshmuar një përshpejtim alarmues në shekullin e 21-të për shkak të aktiviteteve njerëzore që shkaktojnë ndotje dhe degradim mjedisor. Është kjo tendencë alarmante që nxit vulltin pas CE, duke ofruar modele të reja dhe sfida të rëndësishme.

Ky studim u fokusua në një vend të vogël në zhvillim në Ballkanin Perëndimor, përkatësisht Kosovën, për të eksploruar sfidat dhe potencialet që ka në lidhje me ndryshimet klimatike për ekonominë qarkore, me referencë specifike për katër komunat: Ferizaj, Mitrovicë, Fushë Kosovë dhe Graçanicë. Studimi fillimisht bëri një pasqyrë të sektorit të menaxhimit dhe riciklimit të mbeturinave në Kosovë, i cili raportoi se ka rritur trajtimin e mbeturinave komunale me 40% nga viti 1915 në 2019. Kosova prodhon shumë më pak mbeturina ose vetëm gjysmën e mesatares së BE-së, por sfidat kryesore janë se vëllimi i mbetjeve mbetet shumë më i madh se mbetjet e riciklimit. Ndër sfidat ose kufizimet kryesore për të rritur shkallën e riciklimit me një ritëm më të shpejtë është financimi dhe teknologjia e pamjaftueshme për riciklimin. Potencialet tashmë janë identifikuar në disponueshmërinë e mbetjeve si metalet, letra, goma, plastika, qelqi, ndër të tjera. Kompanitë kosovare të angazhuara në biznesin e riciklimit gjithashtu kanë më shumë gjasa të eksportojnë, dhe kjo rrit zinxhirët e vlerës dhe perspektivën për bashkëpunim rajonal.

Në nivel komunal, 31 nga gjithsej 36 komuna të Kosovës kanë pasur planet e tyre komunale dhe menaxhimin e mbeturinave të miratuara siç kërkohet me ligj. Gjetjet nga katër komunat e përzgjedhura treguan mosbalancime ndërmjet kategorive të ndryshme të mbetjeve të krijuara, deponive ilegale dhe të hyrave të krijuara nga mbetjet. Për shkak të shkallës më të ulët të riciklimit dhe mbetjeve të grumbulluara, mbështetja e donatorëve për menaxhimin e mbetjeve nuk ka munguar dhe vazhdon. Por qeveria e Kosovës gjithashtu mund të bëjë më shumë përmes politikave për të çuar më tej sektorin e riciklimit. Kompanitë ekzistuese në këtë biznes raportohen me më shumë shanse eksporti se të tjerat. Prandaj, implikimet e politikave dhe rekomandimet e këtij studimi shtrihen tek qeveria, bashkitë, agjencitë donatore dhe investitorët.

Rekomandime për qeverinë

Publikimi i statistikave: Siç theksohet nga ky hulumtim, një hendek i rëndësishëm është shfaqur, veçanërisht që nga fillimi i COVID-19, në lidhje me statistikave thelbësore në lidhje me menaxhimin dhe riciklimin e mbetjeve. Shumica e të dhënave bëhen të aksesueshme me një vonesë të dukshme; për shembull, raportet në vitin 2021 përmbanin të dhëna deri në vitin 2019. Rekomandohet fuqimisht që të bëhen përpjekje për përditësimin dhe

konsolidimin e këtyre të dhënave, ndër masat e tjera, për të përcaktuar përqindjen e përfshirjes së Ekonomisë Qarkore (CE).

Bashkëpunimi me agjencitë donatore dhe fondacionet e BE-së: Pasi që Kosova është në fazat e hershme të zbatimit të praktikave të ekonomisë qarkore (CE), është e domosdoshme që qeveria të marrë një rol udhëheqës duke prezantuar statusin aktual dhe mundësitë e mundshme të biznesit në sektorin e riciklimit tek donatorët potencial.

Tërheqja e investitorëve të huaj: Përveç kërkimit të mbështetjes nga donatorët për projektet komunale, qeveria duhet të promovojë në mënyrë aktive zinxhirin e vlerës së riciklimit të Kosovës për të tërhequr investitorë të huaj. Këta investitorë mund të prezantojnë teknologjinë dhe pajisjet e nevojshme thelbësore për përmirësimin e sektorit. Teknologjia e vjetëruar dhe pajisjet e pamjaftueshme moderne për riciklimin e mbeturinave shquhen si sfida kryesore me të cilat përballen bizneset kosovare në këtë sektor.

Lobimi në BE dhe vendet e rajonit për të hequr barrierat në tregti: Disa barriera tregtare kanë ekzistuar vazhdimisht gjatë një periudhe të gjatë. Duke marrë parasysh që eksporti primar i Kosovës përbëhet nga materialet me bazë metali dhe skrapit, ekziston një mundësi për përfitim të ndërsjellë si për Kosovën ashtu edhe për vendet fqinje në aspektin e ekonomisë qarkore (CE).

Edukimi i publikut dhe promovimi i CE: Ekziston një nevojë e madhe për të shpërndarë njohuri rreth mënyrës se si CE funksionon në terma praktikë. Ndërkohë që qeveria mund të marrë përsipër përgjegjësitë e saj nëpërmjet strategjisë kombëtare të CE, efektiviteti i saj gjatë zbatimit mund të jetë i dobët nëse publiku nuk është i informuar në mënyrë aktive për rregullat, rregulloret dhe udhëzimet për veprimet individuale. Ky angazhim aktiv është vendimtar për funksionimin integral të sistemit CE.

Rekomandime për komunitat

Identifikoni dallimet dhe sfidat: Gjetjet nga katër komunitat tregojnë nevojën për të adresuar disa dallime në sfidat brenda sektorit të riciklimit. Këto sfida përfshijnë një numër dukshëm më të lartë të deponive ilegale, variacione në prodhimin e mbetjeve dhe mospërputhje në të ardhura. Është e domosdoshme që komunitat të harmonizojnë planet e tyre me strategjinë kombëtare për menaxhimin dhe riciklimin e mbetjeve për të siguruar harmonizim dhe koordinim efektiv.

Ngritja e pikave të grumbullimit dhe përzgjedhjes së mbetjeve: Vendosja e një destinacioni për mbetjet menjëherë pas depozitimit të tyre do të lehtësonte menaxhimin e përmirësuar dhe të përshtetshëm të zinxhirit të furnizimit për bizneset e përfshira në riciklim. Rrjedhimisht, ky veprim do të rriste shkallën e riciklimit, ndërkohë që do të zvogëlonte volumin dhe shkallën e akumulimit të mbetjeve, gjë që është identifikuar si një hendek i rëndësishëm.

Përgatitja e strategjisë dhe planit të veçantë për menaxhimin dhe riciklimin e mbetjeve: Shumica e asaj që mund të konsiderohet si pjesë e Ekonomisë Qarkore (CE) bie gjerësisht brenda planeve komunale për menaxhimin e mbeturinave. Megjithatë, këto plane nuk janë të lidhura drejtpërdrejt me sektorin e riciklimit apo hapat pasues. Prandaj, rekomandohet që komunitat të mbajnë një bazë të dhënash të detajuar për grumbullimin e mbeturinave. Kjo bazë të dhënash duhet të raportojë sasinë e mbetjeve të drejtuara drejt riciklimit ose ripërdorimit, duke ofruar një pasqyrë më të qartë të praktikave të CE brenda komunës.

Rekomandime për agjencitë donatore:

Një sektor me potenciale: Pasi që disa donatorë kanë mbështetur menaxhimin e mbeturinave në komuna të ndryshme të Kosovës, ata mund të shtrijnë mbështetjen e tyre në sektorin e riciklimit duke mbështetur iniciativat dhe fillimin e bizneseve private.

Kë dhe çfarë të mbështesim: Për të rritur dhe zgjeruar zinxhirin e vlerës brenda sektorit të riciklimit dhe për të zvogëluar hendekun midis grumbulluesve të mbetjeve si furnizues dhe bizneseve si riciklues, donatorët mund të ndajnë fonde për pika të veçanta grumbullimi të dedikuara për mbetjet selektive, si shishet plastike, alumini, bakri, goma dhe më shumë.

Financimi i projektit kërkimor: Përpara formulimit të një strategjie dhe plani veprimi për Ekonominë Qarkore (CE), është thelbësore të kryhet një diagnozë e nevojshme për të përcaktuar se ku duhet të ndërhyhet dhe cilat iniciativa duhet të zbatohen. Ky hulumtim ka identifikuar boshllëqe në strategjitë komunale që kryesisht përqendrohen në menaxhimin e mbeturinave në vend që të theksojnë në mënyrë adekuate sektorin e riciklimit si një biznes fitimprurës. Financimi i projekteve kërkimore do të ofronte sqarime të mëtejshme mbi situatën, duke ndihmuar donatorët në përcaktimin se ku do të ndajnë fondet për iniciativat e CE.

Rekomandime për investitorët/bizneset

Mundësi e re: Sfidat e paraqitura nga ndryshimet klimatike në shumë sektorë biznesi kanë sjellë edhe mundësi të reja, si rritja e sektorit të riciklimit. Riciklimi është kthyer në një biznes të suksesshëm. Përkundër rritjes së sasisë së mbeturinave në Kosovë dhe shkallës relativisht më të ulët të riciklimit, numri i bizneseve në këtë sektor po rritet, duke ofruar më shumë mundësi për eksport dhe duke paraqitur hapje për hyrje të reja, duke intensifikuar kështu konkurrencën.

Akses në kapital dhe teknologji: Bizneset kosovare që tashmë operojnë, por që përbalen me financim të pamjaftueshëm dhe mungesë të teknologjisë së nevojshme, mund të krijojnë partneritete me kompani rajonale dhe të huaja. Një opsion i partneritetit është eksplorimi i mundësisë për t'u bërë filial i tyre në Kosovë, duke hedhur bazat për rritjen e investimeve, futjen e teknologjisë dhe transferimin e njohurive.

PYETËSORI I NDRYSHIMEVE KLIMATIKE DHE EKONOMISË QARKORE

1) Profili i të intervistuarit

Mosha:

Gjinia: Mashkull Femër

Në cilin shtet apo komunë jetoni? _____

Arsimi:

- a) Fillore
- b) Dytësore
- c) universitare
- dhe) Pasuniversitare

Vendi i punës

- a) I/e papunë
- b) Institucion arsimor
- c) Teknologjia e informacionit
- d) Prodhimtari
- e) Shërbime
- f) Shërbime publike dhe institucione
- g) Prodhimi i energjisë
- h) Minierë
- i) Energji
- j) Të tjera _____

2) A jeni të vetëdijshëm për ndryshimet klimatike dhe si ndikojnë ato në shëndetin tuaj?

- a) Shumë b) Në mënyrë domethënëse c) Pak d) Shumë pak d) Aspak

3) Sipas mendimit tuaj, si ndodh ndryshimi i klimës?

	Shumë e gjerë	Mjaft e gjerë	Mesatarisht i gjerë	Pak e gjerë	Jo i gjerë	Nuk e di
Ndotja e tokës						
Gazra serë						
Aerosolet						
Rrymat në det/oqean						
Shkrirja e akullit ose shpërthimet vullkanike						
Shpyllëzimi						
Të tjera						

4) Kush mendoni se duhet të ketë përgjegjësinë kryesore për të trajtuar ndryshimet klimatike?

- Individët
 Pushteti vendor
 Qeveria qendrore
 OJQ-të dhe nismat e shoqërisë civile
 Agjencitë e OKB-së
 Subjektet e bashkëpunimit rajonal

5) Sa mendoni se sa vijon ka kontribuar në ndryshimin global të klimës?

	Shumë e gjerë	Mjaft e gjerë	Mesatarisht i gjerë	Pak e gjerë	Jo i gjerë	Nuk e di
Ndotja e ajrit						
Ndotja e lumenjve dhe deteve						
Përmbytje						
Mbeturina						
Menaxhimi i dobët i mbetjeve (p.sh. përdorimi i tepërt i deponive)						
Trafiku/Mbingarkesë						
Rritja ose rënia e temperaturës						
Vrima në shtresën e ozonit						
Përdorimi i burimeve të tokës						
Zhdukja e specieve						

6) Në cilën nga platformat e mëposhtme, a keni dëgjuar për ndryshimet klimatike?

Televizioni	Po	Jo
Radio	Po	Jo
Internet	Po	Jo
Revista akademike	Po	Jo
Miqtë	Po	Jo
Furnizuesit e energjisë	Po	Jo
Qeveria	Po	Jo
Institucionet arsimore	Po	Jo
Të tjera _____		

7) Në një shkallë nga 1 deri në 10, sa mendoni se ndryshimi i klimës kërcënon shëndetin dhe sigurinë tuaj personale?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

8) Cili është niveli i besimit në informacionin për ndryshimet klimatike, nëse do ta merrnit atë nga sa vijon?

	Shumica	Shumë	Pak	Jo shumë	Aspak
Pjesëtarët e familjes					
Organizatat mjedisore					
Miqtë					
Institucionet arsimore					
Internet					
Furnizuesit e energjisë					
Media					
Të tjerat					

9) Ju lutemi renditni sipas mendimit tuaj se kush duhet të ketë përgjegjësinë kryesore për të trajtuar ndryshimet klimatike?

	Shumica	Shumë	Pak	Jo shumë	Aspak
Pushteti vendor					
Qeveria qendrore					
OJQ-të dhe shoqëria civile					
Bizneset					
Individët					
Furnizuesit e energjisë					
Të tjerat					

10) Ju lutemi tregoni nivelin tuaj të pajtimit ose mosmarrëveshjes për deklaratat e mëposhtme në lidhje me ndryshimet klimatike?

	Plotësisht dakord	Pajtohem	Disi dakord	Nuk pajtohem	Asnjëherë
Individët mund të zvogëlojnë ndikimin e ndryshimeve klimatike					
Duhet të jetë i detyrueshëm për furnizuesit e energjisë					
Ne nuk mund të bëjmë asgjë për të					
Qeveria duhet të mbështesë ata që reduktojnë ndikimin e ndryshimeve klimatike					
Ndryshimi i klimës shkakton fatkeqësi natyrore më shpesh					
Si individ, unë do të promovoj dhe do të marr pjesë në reduktimin e efekteve negative të ndryshimeve klimatike					
Ndryshimet klimatike janë një temë e ekzagjeruar					
Ne kemi gjëra më të rëndësishme dhe urgjente sesa shqetësimet e ndryshimeve klimatike					
Shpyllëzimi ishte dhe është një nga shkaqet kryesore të ndryshimeve klimatike					
Urbanizimi i tepërt kontribuon shumë në ndryshimin e klimës					

11) Cila është arsyeja për të cilën do të bënit aktivitetet e mëposhtme?

	Për të krijuar një imazh pozitiv	Për të kursyer para	Për të mbrojtur mjedisin
Përdorni transportin publik			
Drejtoni makinën personale			
Ngasni biçikletën			
Ricikloni mbetjet			
Bleni dhe konsumoni ushqime organike			
Mbillni më shumë pemë dhe krijoni më shumë hapësira të gjelbra			
Bleni pajisje efikase për energji			
Merrni pjesë në iniciativat për mbrojtjen e mjedisit			
Përdorni energji alternative ose të rinovueshme			

12) A mendoni se subjektet e mëposhtme po marrin iniciativa për të reduktuar ndryshimet klimatike?

	Shumë	Mjaft	Nuk mjafton	Deri diku	Aspak
Qeveria qendrore					
Pushteti lokal					
OJQ-të dhe shoqëria civile					
Bizneset dhe korporatat					
Individët					
Grupet mjedisore					
Agjencitë e OKB-së					
Organizatrat ndërkombëtare					
Të tjerët					

13) Statusi i ekonomisë qarkore në komunën tuaj?

Praktika CE	Statusi i praktikës			
	I Miratuar	Konsiderohet	Nuk konsiderohet	Nuk e di ose nuk zbatohet
Ne po reduktojmë përdorimin e burimeve tona (materiale, ujë dhe energji):				
Duke favorizuar prokurimin e përgjegjshëm				
Duke optimizuar proceset tona				
Duke adoptuar praktika efikase të energjisë				
Duke optimizuar paketimin dhe transportin e produkteve dhe shërbimeve tona				
Duke rritur jetëgjatësinë e produkteve dhe shërbimeve tona si dhe riparueshmërinë e tyre				
Duke projektuar produkte me përbërës të bërë nga materiale që mund të rikuperohen				
Marrja me qira, bashkimi dhe ekonomia e ndarjes janë pjesë e praktikave tona, sepse:				
Produktet, hapësirat ose pajisjet tona të pashfrytëzuara janë vënë në dispozicion të organizatave të tjera				
Ne ndajmë produkte, hapësira ose pajisje me organizata të tjera				
Produktet, hapësirat ose pajisjet që ne përdorim herë pas here për punën tonë jepen me qira ose jepen me qira për periudha të shkurtra në vend që të blihen				
Produktet dhe shërbimet tona jepen me qira ose jepen me qira për klientët tanë (qira afatshkurtër ose afatgjatë)				
Në proceset tona, ne favorizojmë:				
Produktet dhe shërbimet me origjinë nga ekonomia e funksionalitetit				
Riparimi në vend të blerjes së produkteve të reja				
Dhurimi ose rishitja e produkteve të papërdorura ose blerja e produkteve të përdorura				
Mirëmbajtja e produktit				
Rindërtimi ose riparimi i mallrave të kthyera dhe produkteve në fund të përdorimit				
Grumbullimi i materialeve dhe produkteve në fund të jetës në funksion të riciklimit, kompostimit ose rikuperimit të energjisë				

14) A ka ndonjë mbetje (materiale të mbetura) që mund të rikuperohen nga organizata juaj ose një tjetër?

Nëse po, emërtoni mbetjet kryesore (materiale të mbetura) të krijuara.

- a)
- b)
- c)
- d)
- e)

15) A shihni ndonjë potencial rikuperimi për këto mbetje (materiale të mbetura)? Nëse po, çfarë lloji?

16) Cilat projekte nga lista e mëposhtme prisni të zbatoni në organizatën tuaj në vitet e ardhshme?

- Ndërtimi, rinovimi, zhvendosja ose zgjerimi.
- Tranzicioni i energjisë.
- Zhvillimi i tregjeve ose produkteve dhe shërbimeve të reja.
- Modernizimi i pajisjeve dhe blerja e teknologjisë së pastër.
- Automatizimi dhe robotizimi i procesit.
- Marrja e certifikimit të zhvillimit të qëndrueshëm (p.sh., LEED, Lean, ISO, BCorp).
- Asnjë.
- Nuk e di.
- Të tjera Specifikoni.

17) Pse keni shtuar strategjitë CE në organizatën tuaj ose pse jeni të interesuar t'i shtoni ato? Zgjidhni tre arsytet më të rëndësishme.

- Për të gjeneruar burime të reja të ardhurash.
- Për të ulur shpenzimet.
- Për të reduktuar ndikimin mjedisor.
- Në përgjigje të një kërkesë nga klientët.
- Për të rritur pjesën tonë të tregut.
- Të tërheqë dhe të mbajë punonjës
- Të pajtohet me ligjet dhe rregulloret aktuale ose të ardhshme.
- Të kontribuojë në objektivat mjedisore të qeverisë në lidhje me emetimet e gazeve serrë (GHG), tranzicionin e energjisë ose menaxhimin e mbetjeve.
- Nuk e di.
- Të tjera Specifikoni.

Komentet Shkruani komentet tuaja këtu.

18) Çfarë lloj mbështetjeje të jashtme dëshironi të merrni për të ndihmuar organizatën tuaj të kalojë në një model biznesi rrethor? Zgjidhni të gjitha zgjedhjet e zbatueshme për organizatën tuaj.

- Kuptoni ligjet dhe rregulloret (komunale, provinciale, federale ose ndërkombëtare) që zbatohen për ne për sa i përket ekonomisë qarkore.
- Identifikoni mundësitë që organizata jonë të kalojë në praktikën CE.
- Përktheni mundësitë e CE në projekte konkrete për organizatën tonë.
- Identifikoni dhe keni akses tek ekspertët për të na ndihmuar në realizimin e projekteve të CE.
- Identifikoni dhe merrni akses në financim për të na ndihmuar në realizimin e projekteve të CE.
- Identifikoni dhe keni akses në mjete për të na ndihmuar në realizimin e projekteve të CE.
- Asnjë nga sa më sipër.
- Të tjera Specifikoni.

19) A do të ishit të gatshëm të kontribuoni në avancimin e ekonomisë qarkore në rajon? Kontrolloni të gjitha zgjedhjet e zbatueshme për organizatën tuaj.

- Ne jemi të përgatitur të ndajmë ekspertizën tonë dhe praktikën më të mira me organizatën tjetër.
- Ne jemi të përgatitur të përdorim rrjetin tonë për të ndihmuar organizatat e tjera të kryejnë projektet e CE.
- Jemi gati të investojmë në projektin CE të një organizate tjetër.
- Nuk e di ose nuk zbatohet.
- Nuk dua të kontribuoj. (Specifikoni pse në komente. A është për shkak të mungesës së njohurive, burimeve, etj.?)
- Të tjera Specifikoni.

20) Pse është e rëndësishme të rritet numri i organizatave që miratojnë strategjitë e ekonomisë qarkore (CE) në modelet e tyre të biznesit në rajonin tuaj? Zgjidhni tre arsye më të rëndësishme.

- Të tërheqë dhe të mbajë punonjës
- Për të reduktuar ndikimin mjedisor.
- Për të gjeneruar burime të reja të ardhurash.
- Për të ulur shpenzimet.
- Në përgjigje të një kërkesë nga klientët.
- Rritja e pjesës së tregut.
- Të pajtohet me ligjet dhe rregulloret aktuale ose të ardhshme.
- Kontribuoni në objektivat mjedisore të qeverisë në lidhje me emetimet e gazeve serrë, tranzicionin e energjisë ose menaxhimin e mbetjeve.
- Nuk e di.
- Të tjera Specifikoni.

ANEKS: SISTEMI I MENAXHIMIT TË MATERIALEVE TË MBETURA BAZUAR NË METODËN E MENAXHIMIT

Ju lutemi plotësoni tabelën e mëposhtme duke treguar sasi të vjetore të gjeneruara në secilën kuti të zbatueshme për organizatën tuaj. Tregoni njësinë matëse pranë sasisë (p.sh. kg, ton).

MATERIAL	METODA E MENAXHIMIT	Mbetje (grumbullim komunal ose privat)	Mbledhja e materialeve të riciklueshme pranë bordit të komunës	Grumbullim i specializuar privat i materialeve të riciklueshme	Grumbullimi i mbetjeve organike komunale	Mbledhja private e mbetjeve organike	Të dhuruara	Të shitura	Mbetjet në energji	Nuk e di
Mbeturinat e zyrës										
Letër dhe karton										
Plastike, xham dhe metal										
Film plastik										
Materialet organike										
Të tjera (specifiko)										
Mbetjet tregtare, industriale dhe institucionale (nga magazinat, qendrat e shpërndarjes dhe/ose linjat e prodhimit)				Mbetjet tregtare, industriale dhe institucionale (nga magazinat, qendrat e shpërndarjes dhe/ose linjat e prodhimit)						

MATERIAL	METODA E MENAXHIMIT	Mbetje (grumbullim komunal ose privat)	Mbledhja e materialeve të riciklueshme pranë bordit të komunës	Grumbullim i specializuar privat i materialeve të riciklueshme	Grumbullimi i mbetjeve organike komunale	Mbledhja private e mbetjeve organike	Të dhuruara	Të shitura	Mbetjet në energji	Nuk e di
Karton										
Letër										
Plastikë fleksibël dhe e ngurtë										
Xham										
Metalet me ngjyra										
Metalet pa ngjyra										
Tekstile dhe material qilimash										
Materiale të përbëra (p.sh., me bazë epoksi)										
Mineralet										
Tretës, acide dhe baza										
Vaj dhe yndyrë										
Bojë, njolla										
Mbetje të tjera të rrezikshme										
Mbetjet elektronike										

MATERIAL	METODA E MENAXHIMIT	Mbetje (grumbullim komunal ose privat)	Mbledhja e materialeve të riciklueshme pranë bordit të komunës	Grumbullim i specializuar privat i materialeve të riciklueshme	Grumbullimi i mbetjeve organike komunale	Mbledhja private e mbetjeve organike	Të dhuruara	Të shitura	Mbetjet në energji	Nuk e di
Gomat, kauçuku dhe elastomerët										
Mbetjet e përpunimit të ushqimit										
Mbetjet e të korrave										
Objekte ose pjesë të tjera të përbëra nga disa prej materialeve të listuara më sipër										
Llum parësor nga trajtimi i ujërave të zeza										
Llum organik nga trajtimi i ujërave të zeza										
Përpunimi ose prerja e llumit										
Llum tjetër industrial i përbërë nga disa prej materialeve të listuara më sipër										
Mbetje ndërtimi, prishjeje ose rinovimi										
Druri										
Tulla										
Bojë, njolla										
Mbetje të tjera të rrezikshme										
Mbetjet elektronike										

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

330:502.17(496.51)(047)

Sfidat ndaj ndryshimeve klimatike për ekonominë qarkore : potencialet innovative / teknologjike në Kosovë, rajon dhe BE / The Balkan Forum - Botim elektronik. - Prishtinë : The Balkan Forum, 2024. - 1 burim elektronik (38 f.) : ilustr. ; 28 cm.

ISBN 978-9951-9085-3-5

